

Se vzrůstem demokratického nazírání šla často v zápětí i podpora činnosti průmyslové a naopak povznesení blahobytu a vážnosti řemesla bývalo příčinou uplatnění se demokracie; na př. v Řecku již starší tyranové (Periander, Peisistratos, Polykrates) silně podporovali průmysl, Solon zavedl žalobu pro zahálčivost; každý musil umět udati, čím se živí, a dáti děti učiti některé živnosti.

§ 4. Starší tvary průmyslové výroby (domácnostní výroba a řemeslo).

I. Prvotní výroba průmyslová, k níž potřebné suroviny byly původně opatřovány okupací darů přírodních a teprve později výrobou (zemědělstvím), dlouho se nestává samostatným výdělkovým povoláním. Nejprvnější formou průmyslové výroby jest »domácnostní výroba«, t. j. průmyslová produkce v domě, pro dům, ze surovin doma vytěžených, vykonávaná uvnitř uzavřeného hospodářství domácnostního, které všechny své potřeby vlastní svojí výrobou obstarává. Přírodní podmínky (podnebí, půda), rozhodující o surovinách, určují též druh průmyslové výroby i pracovní techniku, práce bývá rozdělena mezi příslušníky rodiny (rodu, záduhy) dle pohlaví, věku a sociálního postavení (svobodní, otroci, nevolníci), pomůckami a nástroji neobyčejně zdoluhavě se zdokonalujícími zhotovují se — s pracovní zručností druhdy obdivuhodně vypěstěnou — výrobky zvláštních tvarů, namnoze individuální umělecké snahy jeví, výrobní technika i svérázné tvary produktů přenášejí se s pokolení na pokolení (viz t. zv. »lidový průmysl« ještě i v naší době).

Mnohostranná dělba práce (specialisace) vyvinuje se zvláště ve starověkých hospodářstvích otročích a ve dvorských hospodářstvích středověkých, čímž dociluje se nejenom hojnějšího a rozmanitějšího úkoje potřeb, nýbrž i vypěstovává se technická zručnost a připravuje se tvorba samostatných povolání průmyslových.

II. Tato domácnostní výroba (dle Bücherova označení Hauswerk) nezůstává vždy ryzí produkci úkonnou, nýbrž kde se při rozšířené majetku pozemkového následkem poměrného vzrůstu populace úživa rodiny vlastní výrobou domácí stala nesnadnou nebo kde pro jisté výrobní odvětví byly zvlášť výhodné výrobní podmínky (výborné suroviny, vypěstěná zvláštní dovednost a záliba), vyrábí se nad spotřebu domácí a pro přebytek hledají příslušníci rodiny odbyt p o t u l m o nebo n a t r h u (domácí plátno, rohožky, dřevěné

zboží, hliněné nádoby, vyšívání). Druhdy všechny rodiny celého kmene nebo celé osady se věnují jedinému druhu výroby; je-li pak takový kmenový produkt zbožím v širokém okruhu hledaným, stává se pro kmeny, léto výroby nemající, penízem (sůl, železné rýče, hliněné misky, tkaniny atd.).

V zemích západo- a středoevropských počali se jednotlivci od oné původní souvislosti domácnostní oddělovati, usazující se od 12. století v nově vznikajících nebo uměle zakládaných městech a provozující tam určité odvětví průmyslové jakožto své zvláštní výdělkové povolání, jakožto řemeslo, a sice opět ve dvou typických formách: jednak jako řemeslo námezdní (podomní, kočovné, stolířství, Stör, Lohnwerk), jež (nověji ne bez odporu historiků) bývá prohlašováno za historicky starší formu, jednak jako řemeslo prodejní, obchodní, tržní (dle Büchera Preiswerk).

1. Ve starší námezdnícké formě řemesla nemá řemeslník leč svou odbornou zručnost a nanejvýše ještě vlastní pracovní nástroje. Materiál dodává mu sám spotřebitel, řemeslník přejímá toliko jeho zpracování za mzdu — buď tak, že obchází dům od domu a od vesnice k vesnici, pracuje jakožto stolíř za stravu a denní mzdu i v bytě konsumentově (dříve na př. krejčí, tkalci a dnes ještě švadleny), t. zv. stolířství, řemeslo kočovné, podomní (ve venkovských statech rolnických mívali druhdy i zvláštní světničky pro kočovné řemeslníky), buď, jsou-li výrobní pomůcky lěžko přenositelné, řemeslník má vlastní provozovnu a přejímá surovinu ke zpracování do domu za mzdu od kusu, často ještě naturální («selešské» mletí, pečení chleba v domácnosti zadělaného u pekaře, tkaní plátna z domácí příze — i nyní ještě barvení, šití šatů z přinesených látek a pod.). Surovina i výrobek jsou a zůstávají i během procesu výrobního vlastnictvím zákaznickým a nestávají se vůbec kapitálem výdělkovým, nýbrž jsou jen statkem spotřebním. Toto dodávání materiálu zákazníkem převládalo, jako ve starověku, i skoro při všech středověkých řemeslech a mělo i sociální význam tím, že usnadňovalo nemajetným započetí samostatného provozování řemesla a ulehčovalo osvobození nevolníků z poddanství a práva dvorského.

2. Soustava námezdného řemesla však nezabezpečovala ani řádného a včasného ukojení potřeb konsumentovi, ani pravidelného zaměstnání výrobcí. Znenáhla počínal řemeslník v prázdných chvílích pracovati z vlastního materiálu do zásoby, pro trh, a tak — později

za silného vlivu cechů — zdomáčňovala druhá forma řemesla, řemeslo prodejní, obchodní, tržní, při němž řemeslník dodává i surovinu, zpočátku pouze zákazníkům chudším, později i bohatším, prodávaje teprv hotový výrobek zákazníkovi nebo na trhu za určitou-smluvenou cenu, v níž zahrnuta jak náhrada za surovinu, tak i mzda za práci i jakýsi zisk podnikatelský. Surovina i výrobek jsou tu již kapťálem v ý d ě l k o v ý m. Řemeslo nabylo z dosavadního rázu námezdné práce, zhusta dokonce kočovnický provozovaný, rázu usedlé činnosti podnikatelské, spekulární.

III. V těchto dvou odrudách řemeslo jest výhradnou — až na přeskovně výjimky — formou průmyslové výroby až hluboko do novověku. Postupem vývoje řemeslnická výroba zabírala vždy širší a širší obory činnosti průmyslové, t. j. vždy rozsáhlejší měrou kupovalo se od živnostenských výrobců, co se dříve pro vlastní potřebu vyrábělo doma. Nicméně domácnostní výroba nezanikla úplně — ani dnes při nejdokonalejším rozvoji dělby práce ve společnosti; jednoduché výrobní výkony provádějí se i nyní ještě v každé domácnosti (zpracování surovin v potraviny, správký i výroba prádla a šatstva, zvl. pro děti) a v odlehlých krajích venkovských zaujímá výroba domácího náčiní a nářadí, plátna a pod. dnes ještě místo druhdy velmi význačné.

V ý z n a č n é z n á m k y ř e m e s l a v p o s l e d n í m h i s t o r i c k y v y v i n u t ě m t v a r u j s o u :

Řemeslník vyrábí vlastními neznačnými pomůckami technickými a s nečelnými silami pomocnými i s malým kapitálem oběžným za obmezené dělby práce z vlasních obyčejně surovin pro blízké spotřebitele nebo na přímou zakázku spotřebitelovu;

on sám účastní se hmotných prací výkoných, takže jeho výrobek jest přes všechnu tradicionelnost metody vždy přece individuálním;

řemeslník obstarává sám i všechnu stránku obchodní co do nákupu surovin i odbytu výrobků a

slučuje tudíž v sobě jak technické vědomosti a manuální dovednost a po případě i umělecký vkus a nadání, tak zdatnost obchodnickou; konečně

řemeslník vyšel z téže sociální vrstvy, ke které náležejí jeho dělníci, kteří zamýšlejí a časem se skutečně stávají podnikateli jemu podobnými.